

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	9
Capitolul 1. Planificarea și realizarea evaluării	13
Utilitatea evaluării	14
Criterii generale utilizate în evaluare	23
Planificarea și implementarea evaluării	32
Capitolul 2. Forme generale de evaluare a programelor	44
Evaluarea internă și evaluarea externă	44
Evaluarea formativă și evaluarea sumativă	49
Evaluarea de implementare și evaluarea de impact	56
Capitolul 3. Evaluări inspirate de teoria programului.	61
Evaluarea bazată pe teorie	61
Evaluarea realistă	75
Capitolul 4. Forme participative ale evaluării	78
Evaluarea participativă	79
Utilizarea anchetei apreciative în evaluare	88
Capitolul 5. Evaluări orientate de utilizare	93
Evaluarea centrată pe utilizare	93
Evaluarea comparativă (multi-site)	100
Capitolul 6. Evaluări lipsite de constrângerile obiectivelor programului	106
Evaluarea fără obiective	106
Evaluarea naturalistă	108
Evaluarea receptivă	115

Capitolul 7. Evaluări prestabilite de obiectivele programului . . .	123
Evaluarea bazată pe obiective	123
Evaluarea variației planificate	127
Capitolul 8. Cantitativ <i>versus</i> calitativ în evaluare	134
Disputa dintre cantitativ și calitativ	134
Mixul metodologic (combinarea metodelor în evaluare)	142
Metisarea teoriilor	148
Problema validității în evaluare	153
Triangularea în evaluare	163
Capitolul 9. Inferența cauzală în evaluare	167
Utilizarea inferenței cauzale în evaluare	167
Designul experimental	174
Abordarea cvasiexperimentală	183
Capitolul 10. Eșantionarea în procesul de evaluare	194
Stabilirea mărimii eșantionului statistic	195
Strategii de construire a eșantioanelor statistice	198
Strategii de construire a eșantioanelor calitative	209
<i>Lista figurilor și tabelelor</i>	<i>227</i>
<i>Bibliografie</i>	<i>229</i>
<i>Index</i>	<i>251</i>

Unul dintre obiectivele evaluării formative este cel de verificare a *conformității*, fiind parte a procesului de evaluare prin care se urmărește verificarea pe teren a modului în care sunt desfășurate activitățile, dacă acestea sunt conform planificării și datelor oferite de implementator în rapoartele de monitorizare și dacă aceste rapoarte reprezintă o oglindă a activităților desfășurate. Un avantaj, deloc de neglijat, al evaluării formative este posibilitatea de a opera modificări în implementarea programului pentru adaptarea acestuia, în funcție de rezultatele obținute până la etapa intermediară de evaluare. Criteriul *pertinenței*, utilizat în evaluarea formativă, urmărește să măsoare dacă acțiunile desfășurate pot atinge obiectivele propuse, dacă aceste obiective au fost atinse pe perioada de implementare, ca rezultat al acțiunilor întreprinse. Așa cum subliniază autorii manualului de evaluare al National Science Foundation (Westat *et al.*, 2002), evaluarea formativă îmbracă două forme semnificative : a) prima se orientează asupra conformității implementării cu planificarea propusă inițial în cadrul proiectului ; b) a doua urmărește să măsoare progresul realizat în atingerea obiectivelor propuse. Indiferent că se referă la calitatea implementării sau la aprecierea progresului înregistrat în cadrul programului, evaluarea formativă este una de *proces* (ce presupune fie evaluarea implementării, fie evaluarea progresului), care urmărește îmbunătățirea programului (Stufflebeam, 2008, p. 327) ; de aceea, o particularitate pe care evaluarea o imprimă procesului este „diferența dintre activitățile actuale ale proiectului și populația care a beneficiat de servicii și activitățile intenționate și populația-țintă” (Hahn *et al.*, 2006, p. 19), fiind o formă de verificare a modului în care au fost oferite serviciile pentru grupul-țintă comparativ cu direcțiile de acțiune estimate inițial la nivelul populației. Cu alte cuvinte, evaluarea formativă reprezintă un proces de verificare a *coerenței* dintre proiectul inițial și modul de implementare a programului. Deseori există confuzii între evaluarea implementării și monitorizarea programului ; de regulă, evaluarea implementării este un proces intern de verificare a modului în care se desfășoară activitățile în acord cu filosofia programului, pe când monitorizarea reprezintă un proces continuu de verificare și măsurare a indicatorilor

stabiliți pentru obiectivele programului, realizat la inițiativa finanțatorilor.

Evaluarea sumativă

Evaluarea sumativă reprezintă o formă de măsurare a *rezultatelor finale* ale programului, fiind un proces realizat mai ales cu participarea unor evaluatori care nu au fost implicați în implementare, rezultatele obținute neputând fi influențate din cauza finalizării programului. Evaluarea sumativă reprezintă o formă de măsurare a impactului programului asupra beneficiarilor și asupra mediului în care acesta s-a desfășurat și „urmărește să determine dacă activitățile programului influențează populația-țintă și conduce la schimbările dorite în comportamentele și/sau atitudinile acesteia” (Hahn *et al.*, 2006, p. 23). Atunci când se realizează evaluarea sumativă a unui program derulat, este foarte important să se identifice acțiunile care au condus la schimbări de comportament și de atitudine, ca rezultat al programului. *Criteriul eficacității*, utilizat în evaluarea sumativă, se referă la modalitatea de evaluare a rezultatelor finale din perspectiva obiectivelor programului ; cu alte cuvinte, se măsoară gradul de atingere a obiectivelor propuse. Este un criteriu orientat către rezultate. *Criteriul eficienței* este poate cel mai cantitativist criteriu, deoarece urmărește măsurarea modului în care activitatea desfășurată produce rezultatele în cadrul celui mai bun raport posibil între calitate și cost. Astfel, evaluarea programului se face în funcție de întregul sistem acțional și de cel administrativ ; acesta este criteriul care pune în balanță activitatea profesională, desfășurată în cadrul serviciilor oferite, și costurile necesare pentru derularea activităților necesare atingerii obiectivelor propuse. De aceea, criteriul eficienței ia în considerare cheltuielile efectuate pentru deservirea numărului de beneficiari ai programului. Unii evaluatori utilizează acest criteriu și pentru determinarea efectelor pe care serviciile sociale le au în reducerea cheltuielilor altor instituții. De exemplu, evaluarea eficienței unui serviciu de prevenire a abandonului și instituționalizării poate fi calculat în interiorul programului prin raportarea valorii

totale a cheltuielilor la numărul total de clienți deserviți și/sau utilizând calcule raportate la datele exterioare, prin calcularea reducerii de cheltuieli datorate prevenirii instituționalizării, ținând cont de valoarea standard a acestora.

Evaluarea de implementare și evaluarea de impact

Evaluarea de implementare și evaluarea de impact reprezintă două modalități de realizare a evaluării care pun accentul fie pe *proces* (implementare), fie pe rezultatele finale (*outcomes*) ale programului. Acestea se desfășoară în etape diferite ale implementării programului, în funcție de interesele implementatorilor sau ale finanțatorilor. În cazul evaluării implementării, scopul este, în principal, clarificarea mecanismelor care contribuie la obținerea unor rezultate intermediare și utilizarea concluziilor pentru îmbunătățirea programului. Evaluarea de impact se realizează, de regulă, după finalizarea programului, urmărind să identifice rezultatele finale în schimbarea statusului și comportamentelor beneficiarilor și a efectelor programului asupra mediului în care se desfășoară programul (de exemplu, la nivelul comunității), pentru a decide continuarea, modificarea sau renunțarea la program.

Evaluarea de implementare

În practica evaluării programelor a existat la început tendința de a măsura anumiți indicatori în rândul grupurilor-țintă în momentul intrării în program și la finalizarea acestuia, comparând datele obținute în cele două etape, iar diferențele în variația acestor indicatori erau considerate rezultatul implementării programului. Acest tip de evaluare consideră programul ca o „cutie neagră” (Grinnell *et al.*, 2008a, p. 527), pentru că nu pune accentul pe *proces* și pe *rezultatele intermediare* ale acțiunilor desfășurate pentru atingerea obiectivelor propuse. Cu timpul, odată cu dezvoltarea teoriilor și practicilor de evaluare, s-a renunțat la această paradigmă, iar evaluarea a început să

ia în considerare toate componentele programului (servicii, acțiuni, contexte, condiții organizaționale, costuri, expertiză, participanți etc.). Implementarea reprezintă, din acest punct de vedere, o „adaptare permanentă între politici și consecințele acestora” (Browne și Wildavsky, 1983, p. 101), iar evaluarea de implementare se concentrează pe clarificarea acestui proces. Astfel, pe parcursul dezvoltării domeniului evaluării, întrebările pe care și le-au pus implementatorii și evaluatorii de programe au urmărit să surprindă elementele funcționale ale acestora; în cadrul evaluării de implementare se încearcă obținerea unor răspunsuri la întrebări de tipul: *Cum au fost evaluate nevoile potențialilor beneficiari? Care au fost criteriile utilizate pentru selecția beneficiarilor? Care sunt procedurile folosite pentru acceptarea în program a beneficiarilor? Care sunt abilitățile personalului antrenate în oferirea serviciilor? Care sunt elementele programului apreciate de beneficiari? Care sunt cele mai eficiente forme de intervenție, din punctul de vedere al personalului implicat în program? Care sunt serviciile mai puțin eficiente și cum pot fi îmbunătățite sau care sunt argumentele pentru renunțarea la anumite tipuri de intervenție? Cum s-a desfășurat activitatea de instruire a personalului și cum a influențat această activitate calitatea serviciilor? Cum sunt adaptate serviciile la nevoile personalizate ale beneficiarilor? Care sunt recomandările personalului și beneficiarilor pentru îmbunătățirea intervențiilor sau serviciilor?* etc.

Evaluarea de implementare – formă de clarificare a procesului

Dacă admitem că „implementarea se referă la toate activitățile focalizate pe operațiile actuale ale programului, pentru a pune ideile în practică” (Love, 2004, p. 63), se observă că evaluarea de implementare se focalizează pe procesul desfășurării programului, pe descrierea ciclului de viață al programului, care cuprinde patru etape (p. 68): 1) evaluarea nevoilor și a fezabilității; 2) planificarea și designul programului; 3) desfășurarea programului și 4) îmbunătățirea programului. Pentru fiecare dintre aceste etape sunt utilizate diverse teorii explicative ale fenomenelor studiate, metode de cercetare și surse de date. „Evaluarea

de implementare [...] descrie ceea ce se întâmplă în practică. Descrierea și analiza variațiilor implementării în diverse locații, a punctelor tari și a celor slabe, precum și a răspunsurilor individuale sau de grup la inițiativele programului (sau felul în care programul se adaptează la condițiile locale), toate sunt parte din ceea ce evaluatorul face atunci când examinează procesele de implementare” (Weston, 2004, p. 54). Evaluarea de implementare urmărește înțelegerea practicilor dezvoltate în cadrul programului și clarificarea mecanismelor prin care acestea produc rezultatele scontate, intenționate, concentrându-se asupra „modului în care serviciile sunt oferite clienților și asupra mecanismelor administrative existente în sprijinul acestor servicii” (Chen, *apud* Grinnell *et al.*, 2008a, p. 529). Autorii consideră că există două categorii de procese: prima se referă la serviciile directe oferite beneficiarilor programului și cea de-a doua la suportul administrativ al acestor servicii (Grinnell *et al.*, 2008a, p. 529). În termenii relațiilor de cauzalitate, evaluarea de implementare își propune să clarifice de ce un anumit efect este produs în cadrul programului, fiind un proces complex care nu a atras foarte mulți evaluatori (Judd, 1987), chiar dacă această strategie ar putea oferi informații utile pentru îmbunătățirea intervențiilor din cadrul acestuia deoarece se produc explicații cu privire la modul în care intervențiile generează efecte. Realizarea evaluării de implementare ajută la obținerea informațiilor utile în analiza eficienței și eficacității programului și la verificarea modului în care derularea programului se realizează conform planificărilor inițiale. În clasificarea realizată de Chen, evaluarea de implementare cuprinde *evaluarea pentru îmbunătățirea procesului și evaluarea pentru judecarea procesului*.

Evaluarea de impact

Evaluarea de impact se concentrează asupra rezultatelor finale ale programului și urmărește să analizeze efectele programului asupra situației beneficiarilor la finalizarea programului sau la ieșirea lor din program și asupra mediului în care se desfășoară programul. Rezultatele finale (*outcomes*) sunt beneficiile clienților datorită participării

la program (McNamara, 2002, p. 6). Astfel, în evaluarea de impact se urmărește măsurarea doar a efectelor asupra beneficiarilor ; totodată, trebuie să ținem cont de faptul că evaluarea de impact urmărește nu doar *efectele directe* asupra beneficiarilor, ci și pe cele indirecte asupra contextului în care programul este derulat, efectele pozitive și cele negative asupra acestora, efectele intenționate sau neintenționate (Van den Berg, 2005, p. 35). De exemplu, dacă evaluăm impactul unui program, ce are ca obiectiv integrarea socioprofesională a tinerilor cu dizabilități, atunci urmărim măsurarea efectelor asupra grupului-țintă (tinerii incluși în program) și identificarea efectelor pe care le are programul asupra comunității, familiilor acestora sau angajatorilor. Dacă în evaluarea de implementare inferența cauzală este calea urmărită pentru identificarea, descrierea și explicarea cauzelor care produc efectele programului, „evaluarea de impact ne oferă mai multe informații referitoare la *ce anume* funcționează și mai puțin la *de ce* funcționează” (Grinnell *et al.*, 2008a, p. 534). Referindu-se, în mod exclusiv, la evaluarea rezultatelor finale, evaluarea de impact este, prin natura sa, concentrată pe problema cauzalității (Van den Berg, 2005), pentru că se urmărește măsurarea rezultatelor finale (efectelor) produse de intervențiile programului (cauzele). Analizând relația de cauzalitate în științele socioumane, Van den Berg (pp. 30-31) consideră că identificarea cauzelor este mai mult un imperativ ideal, deoarece, mai ales în mediul social, nu putem identifica cu precizie și izola cauzele, ci mai degrabă trebuie să luăm în considerare *factorii* care intervin în manifestarea efectelor. Judd (1987) consideră că evaluarea de impact este mai atrăgătoare pentru implementatori, deoarece aceasta poate justifica și legitima anumite acțiuni, mai ales că acest tip de evaluare urmărește să demonstreze efectele generate de program. Acest lucru se întâmplă, după Judd, datorită faptului că cei care furnizează servicii sunt, în principal, interesați să demonstreze că intervențiile realizate produc efectele intenționate ale programului, acestea fiind principalele argumente pentru continuarea sau replicarea programului. Evaluarea de impact ne oferă informații despre faptul că intervențiile produc sau nu anumite efecte. Dincolo de particularitățile evaluării de implementare și a celei de impact, aceste tipuri